

YARATICI SINIF VE BÖLGESEL KALKINMA: TEORİK BİR İNCELEME

Büşra YILDIZ

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Prof. Dr. Mustafa ACAR

Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

ÖZET

İkinci Dünya Savaşından bu yana ekonomik kalkınma kavramı popüler hale gelmiş ve hükümetler tarafından ekonomik kalkınmanın sağlanması için bölgeler arası gelişmişlik farkları giderilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda bölge, alan ya da mekan kavramları ön plana çıkmış ve bir bölgenin kalkınması için başat faktör *beşeri sermaye* ve bu sermayenin içinde yer alan, son dönemde tartışılan *yaratıcı sınıf* kavramı olmuştur. Yaratıcılık genel anlamıyla yeni bir şeyler tasarlama, yapma ya da hayal edebilme yeteneğidir. Bu tanım doğrultusunda Richard Florida'nın (2002) ortaya koyduğu "yaratıcı sınıf" kavramı, herkesin düşündüğünden farklı düşünen, bağımsız karar alan, alışılmış kalıpların dışına çıkan insanlardan oluşmaktadır. Beşeri sermaye ve yaratıcı sınıf tanımsal olarak birbirine benziyor olmasına rağmen ölçümleri bakımından birbirinden ayrılmaktadır. Beşeri sermayenin ölçümünde eğitim gibi geniş bir kavram kullanılırken, yaratıcı sınıfın meslek ya da yapılan işe göre ölçümlenmektedir.

Bu çalışmada yaratıcı sınıfın bölgesel kalkınma üzerinde yarattığı etkinin, Richard Florida'nın konuyla ilgili yapmış olduğu çalışmalar doğrultusunda incelenmesi amaçlanmıştır. Üç bölümden oluşan çalışmanın, birinci bölümünde yaratıcı sınıfın tanımı, yapısı ve ölçümü hakkında bilgi verilmektedir. İkinci bölümde kalkınma, bölge ve bölgesel kalkınma kavramları üzerinde durulmaktadır. Son bölümde ise yaratıcı sınıf ve bölgesel kalkınma arasındaki ilişki incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yaratıcı Sınıf, Beşeri Sermaye, Teknoloji, Bölgesel Kalkınma, Hoşgörü, Yetenek.

1. GİRİŞ

1945'li yıllarda savaştan çıkan ülkeler bir an önce ekonomilerini toparlama gayretine girişmişlerdir. Bu amaçla çeşitli politikalar uygulamışlardır. Bunlardan biri de kalkınma politikalarıdır. Bu doğrultuda ülkeler kendi iç sosyo-ekonomik yapılarına göre kalkınma planları uygulamışlar ve bu planlarda, özellikle de 1960'lı yıllardan sonra *İçsel Büyüme Modeli* ile ortaya konan, beşeri sermayenin rolü önem arz etmiştir. Çünkü beşeri sermaye kalkınmanın anahtarı olarak görülmüştür.

Kalkınma bir ülkenin tüm şehirlerinde ya da bölgelerinde aynı anda sağlanamaz. Bu yüzden bölgeler arası dengesizlikler kaçınılmaz hale gelir ve bölgesel uygulamalar önem kazanır. Bölgesel uygulamalarda yine belirleyici rolü beşeri sermaye üstlenmektedir. Nitelikli işgücü olarak ifade edilen *beşeri sermaye* birikiminin bölgesel kalkınmayı harekete geçirdiğine yönelik öngörü, konu üzerinde yapılan detaylı çalışmalar sonucu net bir şekilde ispatlanmıştır. Ancak beşeri sermayenin nasıl ölçüleceğinin net bir cevabı yoktur. Beşeri sermayenin geleneksel ölçütü eğitimidir. Ancak günümüzde eğitimin yanında, yaratıcılık, zekâ, işi yaparak öğrenme gibi çalışanların sahip olduğu niteliklerin de verimliliği etkileyebileceği öne sürülmüştür. Bu bağlamda yaratıcı meslekler ile ilişkilendirilen yeni ölçütler kullanılmıştır. Böylece yaratıcı sınıfın içerisinde yer alan yaratıcı mesleklerin bölgesel kalkınmada önemli role sahip olacağı ortaya atılmıştır. Bu tezi ilk kez ileri süren Richard Florida'dır.

Richard Florida *Yaratıcı Sınıfın Yükselişi* (2002) adlı kitabında yaratıcı sınıf teorisini genel bir çerçeveye oturtmuş ve ekonometrik ispatıyla bunu desteklemiştir. Florida çalışmasında yaratıcı sınıfı, içinde bohem grubunun da bulunduğu süper yaratıcı çekirdek ve yaratıcı profesyoneller olarak ikiye ayırmıştır. Bu sınıflandırma içinde bulunan kişilerin yenilik ve teknolojinin sürükleyicileri olduğunu ileri sürmüştür. Bu bağlamda yaratıcı sınıfın büyük oranda bulunduğu şehirlerde ekonomik olarak iyi bir

performans sergilediklerini ve bölgede yarattığı ekonomik değer bakımından bölgeler arası farklılıklara sebep olduğu ortaya konulmuştur.

Çalışmamın birinci bölümünde detaylı bir şekilde yaratıcı sınıfın tanımı, yapısı ve nasıl ölçüldüğüne dair bilgi verilmiştir. Florida'nın yaratıcı sınıfın ölçümüne ilişkin 3T teorisi üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde kalkınma kavramı, bölge kavramı ve bölgesel kalkınma kavramı açıklanmıştır. Ayrıca bölge türleri alt başlık halinde verilmiştir. Son bölümde ise yaratıcı sınıf ve bölgesel kalkınma arasındaki ilişki çeşitli iktisatçıların ortaya koyduğu modeller doğrultusunda açıklanmaya çalışılmıştır.

2. YARATICI SINIF

2.1. Yaratıcı Sınıf Nedir?

18. yüzyılın sonlarına doğru yaşanan sanayi devrimi hem ekonomik faaliyetlerin hızlanmasına yol açmış, hem de toplumun bütün alanlarında değişime neden olmuştur. Klasik iktisadi düşüncenin hüküm sürdüğü bu dönemde üretim faaliyetlerinde yoğun bir bilgi birikimine ihtiyaç duyulmaması ve insan faktörünün sermaye olarak ele alınmasının, insan saygınlığını zedeleyeceği şeklindeki bakış açısı insanın bir sermaye olarak değerlendirilmesini geciktirmiştir (Kandemir, 2008: 24).

20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise bilgiye verilen önem artmaya başlamış ve ekonomik refahın sağlanması için sadece fiziki sermayeye değil, nitelikli işgücüne olan ihtiyaç da artmıştır. Böylece, beşeri sermaye kavramı üzerinde ilk kez 1960'lı yıllarda ABD'li iktisatçılar T.W. Shultz ve E. Denison durmuş olsa da 1980'li yıllara kadar Neoklasik büyüme teorisi doğrultusunda üretimde kullanılan sermaye faktörü, sadece fiziksel sermaye olmuştur. Ancak 1980'li yılların ortalarında gelişen, içsel büyüme teorisi, sermaye faktörünü beşeri sermayeyi de içine alacak şekilde genişletmiştir (Şimşek ve Kadılar, 2010:118).

Beşeri sermaye, genellikle bir toplumun sahip olduğu nitelikli işgücü olarak tanımlanmakta ve eğitimsel kazanımlar ile ölçülmektedir. 1980'li yıllardan sonra beşeri sermayenin önemi ortaya konulunca, bu kavram üzerinde yoğun çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmaların neticesinde tespit edilen en önemli sonuçlardan biri beşeri sermayenin, bölgesel kalkınmanın itici gücü olmasıdır.

Ancak son 10-20 yılda dünya ekonomilerinde ve toplumlarında yaşanan bir dizi değişimin var olması hasebiyle, bilimsel ve teknolojik gelişmeler hız kazanmış ve içine girdiğimiz bu değişim çağı bazı iktisatçılar tarafından yaratıcı çağ olarak tanımlanmıştır. Ekonominin başlıca taşıyıcıları sadece teknoloji ya da bilgi olarak görülmemiş, insanın yaratıcılığı ön plana konulmuştur (Florida, 2011: 64). Böylece beşeri sermaye kavramına yeni bir boyut kazandırılmıştır.

Beşeri sermayenin eğitim gibi geniş bir kavram ile ölçülmesi, ülkelerde ya da bölgelerdeki özellikli beşeri sermayenin ve yeteneğin tespit edilmesine imkân vermemektedir. Yapılan çalışmalar, eğitimin emeğin verimliliğini yükseltmede kullanılabilecek araçlardan sadece bir tanesi olduğunu gösterirken, yaratıcılık, zekâ, işi yaparak öğrenme, birikmiş tecrübe gibi diğer faktörlerin de eğitim gibi emeğin verimliliğini etkileyebileceğini öne sürmektedir (Çelikkol, Doğrul ve Murat, 2016: 82). Bu noktada son zamanlarda yapılan çalışmalar insanların nerede çalıştıklarından ziyade ne yaptıklarının daha önemli olduğunu göstermiştir. Böylece temel olarak bilgi tabanlı ve yaratıcı mesleklerle ilgili araştırmalar yapılmaya başlanmıştır (Mellander ve Florida, 2009: 638).

Bu bağlamda yapılan ilk çalışmalardan bir tanesi, Richard Florida'ya aittir. Florida, 2002 yılında yazdığı "Yaratıcı Sınıfın Yükselişi" adlı kitap ile Yaratıcı Sınıf kavramını literatüre dâhil etmiştir. Yaratıcılık, "var olan bilgiyi yeni yöntemlerle birleştirerek yeni bilgiler, ürünler elde edebilme yeteneği" olarak tanımlanmaktadır ve farklı alanlarda kendilerini ifade etmenin bir yolunu bulabilen kişilerin oluşturduğu sınıfın en önemli niteliğidir (Çelikkol ve Doğrul, 2017: 37). Florida (2004) ise, yaratıcılıktan bahsederken şunu söylemektedir: "Gücün devam eden değişimi, ekonomik yaşamın özelliklerini tanımlayarak, insanın yaratıcılığını artırır. Yaratıcılık değer kazanır ve sistem onu teşvik etmek için gelişir. Çünkü yeni teknolojiler, yeni endüstriler, yeni zenginlikler ve bütün diğer iyi ekonomik şeyler yaratıcılıktan gelir (...)" Böylece yaratıcı sınıfı oluşturan insanlar, yaratıcılığı bakımından, ekonomik bir değere dönüşmüş olmaktadır.

Florida'nın yaratıcı sınıf tezi altı temel hipoteze dayanır. Bunlar:

- 1) Yaratıcılık görevleriyle ilgilenen birtakım meslekler vardır.
- 2) Yaratıcı sınıf üyelerinin, yaşam tarzları ve etkinlikleri ile ilgili özellikleri benzer kabul edilebilir.
- 3) Yaratıcı sınıf günümüzde ekonomik gelişmenin temel itici gücüdür.
- 4) Yaratıcı sınıfın üyeleri belli başlı şehirlerde yoğunlaşma eğilimindedirler. Bu nedenle bu şehirler daha iyi ekonomik performans sergilemektedirler.
- 5) Yaratıcı sınıfın üyeleri coğrafi olarak mobildirler.
- 6) Yaratıcı sınıf üyeleri çoğunlukla yumuşak faktörlerden (her türlü çeşitliliğe açık) etkilenir; bu yüzden, şehirler yaratıcı insanları çekmek istiyorsa, bunlara odaklanmalıdır.

Beşeri sermaye ve yaratıcı sermaye arasındaki en önemli fark, yaratıcı sermayenin belli bir bölgede ortaya çıkan bir kaynak olarak değil, mobil bir etken olarak tanımlanmasıdır. Ayrıca yaratıcı sermaye ekonomik büyümenin belirleyicisi olan beşeri sermaye türü olan yaratıcılığa vurgu yapmaktadır (Göktaş, 2016: 210).

2.2. Yaratıcı Sınıfın Yapısı

Yaratıcı sermaye teorisi, kalkınma iktisadının ortaya koyduğu beşeri sermaye teorisi kökenli olsa da, Florida'nın ortaya attığı bu teori iki farklı grup (süper yaratıcı çekirdek ve yaratıcı profesyoneller) üzerinden tanımlanmış olup, yaratıcı sınıfın bölgesel ekonomik kalkınmanın sürükleyici bir faktörü olduğunu öne sürmüştür. İçinde bulunduğumuz çağı yaratıcı çağ olarak isimlendiren Florida, ekonomik anlamda yaratıcılığın bir çeşit sermaye olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda, yeni fikirler, teknolojiler ve yeni kültürel formlar yaratmada insan yeteneğine yahut yaratıcılığına odaklanmıştır (Gezer, 2019: 13).

Yaratıcı sınıf iki bileşenden oluşur. Bunlar; Süper Yaratıcı Çekirdek ve Yaratıcı Profesyonellerdir.

Yaratıcı sınıf	
	<ul style="list-style-type: none">-Bilim adamları-Mühendisler-Akademisyenler-MimarlarBohemler-Şairler-Sanatçılar-Yazarlar-Editörler-Ressamlar-Tasarımcılar-Heykeltıraşlar-Yönetmenler-Aktörler
Yaratıcı Profesyoneller	<ul style="list-style-type: none">-Bilgi yoğun endüstriler-Yüksek teknoloji sektörlerinde çalışanlar-İş yönetimi ve finansal hizmetlerde çalışanlar-Hukuk hizmetlerinde çalışanlar-Sağlık hizmetlerinde çalışanlar-Yasama organları, politikacılar

2.3. Yaratıcı Sınıf Nasıl Ölçülür?

Richard Florida ilk hesaplamayı ABD ekonomisi için yapmış ve Amerika'nın işgücünün yaklaşık %30'unu yaratıcı sınıfın oluşturduğu tespit etmiştir (Marlet ve Woerkens, 2005: 5). Richard Florida'nın yaratıcı sınıf ölçümlenmeleri 3T kuramına dayanmaktadır. 3T kuramı yetenek (talent), teknoloji (technology) ve hoşgörü (tolerans) ait detaylı göstergeler içermekte ve bu göstergeler üzerinden yaratıcı sınıf ölçülmektedir.

2.3.1. Yetenek, Teknoloji ve Tolerans (3T) Kavramları

Yaratıcı sınıf, eğitimden ziyade yapılan iş ya da mesleği dikkate almaktadır. Böylece insanların aldıkları eğitim değil yaptıkları iş yani yetenekleri ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda Yetenek Endeksi üç farklı yetenek ölçüsünü bir araya getirmektedir. Bunlar:

- **Yaratı Sınıf:** Yaratıcı mesleklerin ölçülmesi Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) istatistiklerine dayanır. ILO işgücünü bilim insanları ve mühendisler, sanatçılar, müzisyenler, mimarlar, mühendisler, yöneticiler, profesyoneller vb. gibi meslek kategorilerine bölerek, mesleklere dair mevcut en detaylı verileri toplamaktadır.
- **Beşeri Sermaye Endeksi:** Bir ülkede üniversite diploması olanların nüfus içerisindeki oranıdır.
- **Bilimsel Yetenek Endeksi:** Her 1 milyon insan başına düşen araştırmacı sayısını temsil etmektedir (Florida, 2011: 389).

İktisat literatüründe özellikle içsel büyüme teorileri ile teknolojinin ekonomik kalkınmanın ve büyümenin anahtarı olduğu ortaya konulmuştur. Bu bağlamda Richard Florida'nın yaptığı çalışmalarda teknoloji önemli bir değişken olarak ön plana çıkmış ve iki farklı teknoloji endeksi kullanılmıştır. Bunlar:

- **Yenilikçilik Endeksi (Innovation Index):** Kişi başına düşen patent sayısı ile hesaplanmaktadır.
- **AR-GE Endeksi (High-Tech Index):** Araştırma geliştirme enstitüleri faaliyetleri ile hesaplanmaktadır.

Tolerans (hoşgörü) kavramı ise içinde çeşitliliği barındırmaktadır. Florida (2004) toleransı açıklarken düşük giriş bariyerlerinden bahsederek "bir ekonomi için endüstriler üzerinde düşük giriş bariyerleri nasıl önemliyse aynı şekilde çeşitli insanların üzerinde düşük giriş bariyerleri de o kadar önemlidir" demiştir. İnsanlar üzerinde düşük giriş bariyerlerinin özellikle önemli olmasının nedeni, ekonomik büyüme için önemli bir girdi olan ülke nüfusunun sadece doğum oranlarının artışı ile sağlanamayacağıdır. Bu yüzden ülke nüfusunun artırılmasının başka bir yolu olan farklı ülkelerdeki nüfusu cezbetmek için toleranslı bir toplum yapısının varlığının oluşturulmasıdır. Toleransın hesaplanmasında iki farklı endeks kullanılmaktadır. Bunlar:

- **Gey Endeksi (Gay Index):** Farklı cinsiyet türlerini kapsamaktadır.
- **Bohem Endeksi (Bohemian Index):** Sanatçılar, şairler, yazarlar, ressamlar, heykeltıraşlar vb. insanların içinde bulunduğu bir gruptur.

3. BÖLGESEL KALKINMA

3.1. Kalkınma Kavramı

Kalkınma kavramı İkinci Dünya Savaşından sonra, ülke ekonomilerinin toparlanmaya başladığı bir dönemde yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı öncesinde de iktisat bilimi kalkınma konusu üzerinde durmuş ve bu kavram yerine daha çok "büyüme ve ilerleme" terimlerini kullanmıştır. Gerek Adam Smith'in "maddi ilerleme," gerekse John Stuart Mill'in "ekonomik ilerleme" kavramlarıyla anlatmaya çalıştıkları süreç kalkınma kavramıyla bağdaştırılabilir (Mihçı, 1996: 65).

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, kalkınma kavramı globalleşme ve yeni oluşan olguların etkisiyle ekonomik ve sosyal açıdan sürekli olarak farklılaşmıştır (Kıratoğlu, 2015:26). 1950'li yıllarda geleneksel kalkınma iktisatçıları, iktisadi kalkınmayı, sanayileşme ve büyümeyle eş anlamlı görmüşlerdir. Azgelişmiş ülkelerin, sanayileşme, emeğin hareketliliği, sermaye birikimi, aktif ve

planlamacı devlet gibi stratejik konularda başarılı olmaları sonucunda sürekli pozitif büyümeyi sağlayacaklarını ve dolayısıyla iktisadi kalkınmışlığı yakalayacaklarını ileri sürmüşlerdir (Çakmak, 2003: 52).

1970'li yıllara gelindiğinde büyüme terimiyle iç içe olan kalkınma kavramı, yavaş yavaş bu terimden ayrılmış ve ekonomik faaliyetlerin yanı sıra sosyal, kültürel, politik etmenler ile açıklanmaya başlanmıştır. 1970'li yıllardan günümüze ekonomik kalkınmanın sadece halkın parasal ihtiyaçlarıyla ilişkili bir kavram olmadığı, insanların toplumsal koşullarının daha iyi hale getirilmesiyle de ilgili olduğu ileri sürülmüştür. Ülkenin iktisadi açıdan kalkınabilmesi, ülke vatandaşlarının bireysel ve toplumsal refahlarına bağlı olduğu tezini destekleyerek, iktisadi kalkınmaya hız kazandırmak bakımından toplumsal sürecin çok önemli olduğu ortaya konulmuştur (Durmaz, 2019: 20).

Kalkınma az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ulaşmaya çalıştığı bir hedef ve aynı zamanda nedensel ilişkiler içeren bir süreçtir. Kalkınma kavramı, büyümeden daha geniş anlamı olup, bir ulusun ekonomisinin bir bütün olarak harekete geçirilmesi ve bu amaçla gerekli, siyasal ve toplumsal düzenlemelerin yapılması ve koşulların üretilmesi süreci olarak tanımlanmaktadır (Kaplan ve Taşdemir, 2008: 37).

Kalkınma kavramı temelde yerel ve bölgesel kalkınma olarak iki farklı şekilde incelense de, çeşitli kalkınma türleri mevcuttur. Bunlar; sürdürülebilir kalkınma ve toplumsal kalkınmadır. Sürdürülebilir kalkınma, temel kaynakların korunması ve geliştirilmesini ifade ederken; toplumsal kalkınma, toplumun gelir seviyesinin artırılması ile beraber kültürel ve siyasi gelişim faktörlerini de içine alan, bütünsel bir iyileşme süreci olarak tanımlanabilir (Zengin, Başkurt ve Es, 2014: 99-103).

Yerel kalkınma il ve ilden küçük yerleşim yerlerindeki mikro ölçekteki gelişimlerin tümünü kapsamaktadır. Yerel kalkınmanın amacı, kırsal alanda doğal kaynak kullanımını esas alarak, bir yörede bulunan tüm bireylerin gelir düzeyleri ve yaşam kalitelerinin iyileştirilmesi ile gelişmişlik farklarının eşitlenmesini sağlamaktır. Öte yandan yerel kalkınma çevresel, kültürel unsurların gelişmesini ve korunmasını arzulayan, yerelde değişen dinamikleri, potansiyelleri ve ihtiyaçları göz önünde bulundurarak, çok sektörlü yaklaşımla tasarlanan etkinliklerin bütünü olarak kabul edilmektedir (Ağaoğlu, 2019: 9).

Bölgesel kalkınma, ilden büyük fakat ülke topraklarının bütününden daha küçük belirli bölge veya bölgelerdeki illeri içine alan ve daha düzenli planlar ile meydana gelen mikro veya makro ölçekteki gelişmelerin tümünü kapsamaktadır (Kıratoğlu, 2015: 5). Bölge ve bölgesel kalkınma kavramları izleyen bölümlerde daha detaylı incelenecektir.

3.2. Bölge Kavramı

Kökleri Latince 'region' (çevre, alan) anlamında kullanılan bölge, birçok anlamı ve yönü bulunan ve bu yüzden sınırları zor çizilebilen bir kavramdır (Hasanoğlu ve Aliyev, 2009: 82). Bunun nedeni farklı bölge ölçütlerinin varlığıdır. Bu ölçütler fiziksel unsurlar; doğal kaynaklar; nüfus ve insan kaynakları; ekoloji ve çevre; şehircilik çalışmaları ve planlama; bölgenin edebiyat, tarih, sosyal ve kültürel unsurlarıdır (Sevinç, 2011: 38). Bu unsurların her biri herhangi bir ülke için değişkenlik göstereceği için bölge kavramı, birçok farklı şekilde tanımlanabilir.

Türk Dil Kurumunun (TDK) bölge kavramını, "sınırları idari, ekonomik birliğe, toprak, iklim ve bitki özelliklerinin benzerliğine veya üzerinde yaşayan insanların aynı soydan gelmiş olmalarına göre belirlenen toprak parçası" olarak tanımlamaktadır (TDK, 2019). Devlet Planlama Teşkilatı ise bölge kavramını geleneksel ve küresel anlayış olarak ikiye ayırarak tanımlamıştır. Geleneksel anlayışa göre bölge, belirli sınırlar içerisinde yer alan yerel birimlerin mekânsal bütünlüğü ile oluşan, ulus devletin denetimine göre hareket eden, ulus devletin dışına kapalı, sınırları çizilmiş birimlerdir. Küresel anlayışa göre ise bölge, belirli bir bölgede süreklilik koşulu olmayan, uluslararası ilişkilerde serbest bırakılan, sınırları değişken birimdir (Erikçi, 2016: 5).

Bölge çeşitli bilimsel disiplinler tarafından kullanılmaktadır. Ekonomi bilimi, bölgenin mekânsal tanımından ayrılarak bölgeyi çok karmaşık ve çok katmanlı bir bölge tanımına indirgemektedir. İktisatçılar için bölge sosyo-ekonomik bir etkileşim alanıdır. Yani bölge hem ekonomik eylem ve

işbirliği alanı, hem de sosyal ve ekolojik yaşam, kültürel tanımlama, siyasal karar ve düzenleme alanı şeklinde tanımlanabilmektedir (Mercan, 2016: 10).

Bölge kavramını açıklayan çok sayıda çalışma olmasına rağmen, tam olarak ne anlama geldiği konusunda fikir birliği yoktur. Bu sebeple, bölge tanımının kullanıldığı disiplin içerisinde değerlendirilmesi gerektiği yönünde fikir birliği söz konusudur (Durmaz, 2019: 6). Ekonomi disiplini açısından bölgeler, homojen, polarize, plan bölge, gelişmiş ve azgelişmiş bölge olarak sınıflandırılmaktadır.

3.2.1. Bölge Türleri

3.2.1.1. Homojen Bölge (Türdeş Bölge)

Homojen bölge, mümkün olduğu kadar birbirine benzer özellikler taşıyan, aynı özellikleri gösteren komşu alanların gruplandırılmasından oluşmaktadır. Homojenliğin çeşitli ölçütleri mevcuttur. Bu ölçütler arasında; kentli nüfus oranı, eğitim düzeyi, beslenme düzeyi, işsizlik oranı, endüstriyel işletme sayısı, fert başına düşen milli gelir vb. sayılabilir (Dinler, 2012: 75).

3.2.1.2. Polarize (Kutuplaşmış) Bölge

Sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınma bir ülkenin her bir bölgesinde aynı anda ve aynı hızda gerçekleşmemektedir. Bazı bölgelerin ekonomik anlamda kalkınmaya ihtiyacı varken, diğer bazı bölgeler ise kültürel ya da sosyal anlamda kalkınmaya ihtiyaç duyabilmektedir (Erikçi, 2016: 6).

Bir yerleşme merkezi (kent), kendisinden daha küçük bir ya da birkaç yerleşme merkezini (köy veya kasaba) etki alanına alıyorsa, söz konusu merkez bir cazibe merkezi haline gelmiş, yani kutuplaşmıştır (Dinler, 2012: 78).

3.2.1.3. Plan Bölge

Plan bölge, bölgesel politikayı uygulamakta görevli yönetimin yetki alanı içinde kalan saha, daha kısa ifade edilecek olursa, bölge planının uygulandığı alanlar bütünüdür. Plan bölgeler, bölgesel plan uygulayan ülkeler arasında -ülkedeki planlama anlayışına ve ülkenin bölgesel sorunlarının niteliğine göre- farklılıklar barındırmaktadır. Plan bölgeler tüm ülkeyi kapsayacağı gibi, sadece belirli problemler bölgeleri de kapsayabilir (Dinler, 2016: 84).

3.2.1.4. Gelişmiş Bölge

Gelişmiş bölge, gelir düzeyi, gelir artış hızı ve refah seviyesinin yanı sıra eğitim düzeyi, sağlık hizmetleri gibi göstergeler bakımından da ülke ortalamasının üzerinde olan bölgelerdir. Bu tür bölgelerde yatırımların yoğunlaşmasının nedeni, yol, su ve elektrik gibi sosyal altyapı yatırımların yeterli düzeyde olmasıdır (Erikçi, 2016: 8).

3.2.1.5. Azgelişmiş Bölge

Azgelişmiş bölgeler, tarıma dayalı iktisadi olanaklara sahip, kişi başına düşen gelir az, sanayileşme ve şehirleşme konusunda geri kalmış ve aynı zamanda gelir dağılımının adaletsiz olduğu bölgelerdir. Ekonomik ve sosyal unsurlar açısından bu bölgeler gelişmiş bölgelerle kıyaslandığında, iktisadi bakımdan dezavantajlı bölgelerdir (Durmaz, 2019: 8).

Azgelişmiş bölge, sadece gelişmekte olan ülkelere özgü değildir. Sanayileşmiş Batı Avrupa ülkelerinde, günümüzde bile göreceli olarak azgelişmiş bölge/ bölgeler mevcuttur ve bu ülkeler bu bölgelerin kalkınması için çaba harcamaktadır (Dinler, 2012: 117).

3.3. Bölgesel Kalkınma Kavramı

Bölgesel kalkınma kavramı, sınırları belli bir bölgenin kapasitesini artırmak ve bu bölgede yaşayanların yaşam kalitelerini ve ekonomik geleceklerini iyileştirmek şeklinde tanımlanabilir. Böylece bölgesel kalkınma bir bölgede ortaya çıkan sosyal, kültürel, politik ve ekonomik ilerlemelerin bir arada bulunması olarak ifade edilebilir (Kıratoğlu, 2015: 6).

ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki soğuk savaşın sona ermesi ve küreselleşme süreci ile birlikte değişen ve dönüşen dünyamız, çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu sorunlardan biri, özellikle

de az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkeleri kalkınmışlık açısından yakalamada zorluk çekmesidir. Bunun yanı sıra bu ülkelerin kendi bölgeleri arasında da, gelişmişlik ya da kalkınmışlık farklılaşması söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda hem ülkeler arası hem de bölgeler arası bu farklılıkların giderilmesi için bölgesel kalkınma politikaları uygulanmaktadır.

“Bölgesel politikalar özellikle Batı Avrupa’da 1950’li yıllardan sonra önem kazanmıştır. 1960’lı ve 1970’li yıllarda merkezi hükümetler, finansal teşvikler ve yeniden dağıtım mekanizmalarını kullanarak geri kalmış bölgelerin kalkınmasını sağlamaya çalışmıştır. 1970’li yılların ortalarına doğru Bölgesel Kalkınma Ajanslarının, diğer bölgesel ve yerel kurumların da sayısının artmaya başladığı ve 1980’li yıllarla birlikte aşağıdan yukarıya girişimlerin yer aldığı bir bölgesel politika anlayışı hüküm sürmüştür” (Mercan, 2016: 11). Bu bağlamda genel olarak bölgesel kalkınma kavramı, İkinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkmış, böylece iktisadi ve sosyal kalkınma sorunu mekânsal bir boyut kazanmıştır (Sevinç, 2011: 40).

Bölgesel kalkınma kavramı iki farklı yaklaşım doğrultusunda incelenebilir. Bunlardan birincisi, Geleneksel Bölgesel Kalkınma yaklaşımı, ikincisi ise Küreselleşmeye Bağlı Bölgesel Kalkınma yaklaşımıdır.

Geleneksel Bölgesel kalkınma yaklaşımı, İkinci Dünya Savaşının ve 1929’da yaşanan Büyük Buhranın neden olduğu toplumsal yıkımlar ve bölgeler arası ekonomik gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmak için uygulanan politikalar yetersiz kalınca, devletin ekonomiye müdahalesini savunan Keynesyen iktisat politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Keynesyen politikalar büyüme, kalkınma, dışa açılma ve makroekonomik göstergeler bakımından devlet kurumlarının güçlerini arttırmıştır. Ancak 1970’li yıllarda yaşanan petrol krizi ile birlikte bu politikalar sorgulanmaya başlamış ve bölgesel kalkınma politikalarına yeni bakış açısı kazandırılmıştır (Kargı, 2009: 21).

1970’lerden bu yana ortaya çıkan Küreselleşmeye Bağlı Bölgesel Kalkınma yaklaşımı, yerel kaynakların harekete geçirilmesi üzerinde durmuştur. Yerel ekonomilerin geliştirilmesi kapsamında girişimci kent gelişimleri, öğrenen bölgeler, AR-GE, yenilikçilik ve ağ tabanlı yönetim gibi faktörler gündeme gelmiştir. Bu faktörlerin uygulanmasında devletin rolü tekrar gözden geçirilmiş ve devlet kontrolünde ya da devlet kontrolünden tamamen bağımsız bir kalkınma modeli yerine, karma bir kalkınma anlayışı egemen olmuştur (Özaslan ve Ünlü, 2015: 67).

Ülkeler kendi problemlerine göre çeşitli dönemlerde kalkınma planları uygulamışlardır. Örneğin, Türkiye’de ilk kalkınma planı 1961 Anayasa’sı sonrası Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından 1963 yılında hayata geçirilmiştir (Dünya Gazetesi, 2013). Bölgesel kalkınma politikalarının ya da planlarının uygulanmasının çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenlerin en başta geleni bölgeler arası dengesizliklerin giderilmeye çalışılarak, dengeli politikalar oluşturulmasıdır. Bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesi amacıyla yapılan bu planlamalar, ekonomik etkinliği, sosyal adaleti, refahı ve ekolojik gelişmeleri desteklemektir.

4. YARATICI SINIF VE BÖLGESEL KALKINMA

Bilgi iletişim teknolojileri ve küreselleşme ile birlikte yenilik temelli ekonomik büyümenin odak noktası olarak bölgenin önemi gün geçtikçe artmaktadır. Bölgelerin ve ülkelerin kalkınmasında kentler ön plana çıkarırken, kalkınmışlık ya da gelişmişlik düzeyini belirleyen, kentlerin yenilikçilik ve teknoloji kapasitesi olmaktadır. Bu süreçte yaratıcı insanın, bilgiyi üreten ve geliştiren olmasından ötürü günümüzde önemli bir sermaye haline dönüşmesine sebep olmaktadır (Göktaş, 2016: 207-210).

Florida, bölgesel ya da ekonomik kalkınmayı teknoloji, yetenek ve tolerans (hoşgörü) bileşenleri üzerinden açıklamakta ve ekonomik büyümenin 3T’si olarak adlandırmaktadır. İktisatçılar genel olarak ilk iki T’yi vurgulamışlardır. Ancak yaratıcı çağda gerçek anlamda refaha erişmek için 3T’nin her biri özellikle de üçüncüsü olan hoşgörü büyük bir öneme sahiptir.

Teknolojinin ekonomik büyümeyi teşvik ettiği yadsınamaz bir gerçektir. Teknolojinin ekonomik büyüme ile ilişkisi, her ne kadar modelinde yer vermemiş ve sistematik olarak açıklayamamış olsa bile,

ilk kez Solow tarafından ortaya konulmuştur. Sonrasında geliştirilen İçsel Büyüme Modeli ile Romer, ekonomik büyümenin insan bilgisinin sürekli olarak birikmesine ve biriken bu bilginin, teknolojik ilerlemeyi en nihayetinde tekrar ekonomik büyümeyi sağlanacağını varsaymış ve modelini de bu doğrultuda ortaya koymuştur (Taban, 2016: 131-146). Bu bağlamda günümüzde teknolojinin ekonomik gelişmişlik, kalkınmışlık üzerindeki rolü tartışmasız kabul edilmektedir.

Florida'nın modelindeki diğer bir değişken, yetenektir. Robert Lucas başta olmak üzere İçsel Büyüme Modeli savunucularının birçoğu ekonomik büyümenin beşeri sermayenin bir sonucu olduğunu iddia etmiş ve bu bağlamda kentlerin görevlerinin insan sermayesini bir araya getirmek ve artırmak olduğunu ileri sürmüşlerdir. Florida'ya gelince beşeri sermayenin ekonomik büyümenin itici gücü olduğu konusunda hem fikir olmuş; ancak ölçümü bakımından farklı bir bakış açısı ortaya koymuştur. Beşeri sermayenin eğitim temelli tipik ölçümü yerine, yaratıcı mesleklere dair bir ölçü oluşturmuştur. Böylelikle insanların geçmişteki eğitim başarıları yerine, gerçekte ne yaptıklarını vurgulamaktadır (Florida, 2011: 79).

Florida'nın üzerinde fazlasıyla durdurduğu ve belki de modelini diğer iktisatçılardan ayıran en önemli ve son değişken hoşgörüdür. Çünkü uzun zamandır teknoloji ve yetenek ekonomik büyümenin kilit sürükleyici olarak kabul edilmiş, ancak hoşgörü kavramı üzerinde ilk kez durulmuştur.

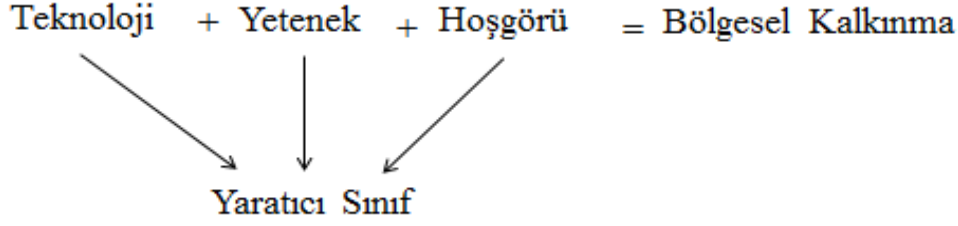
İnsanlar mobildirler ve beraberinde getirdikleri teknoloji ve yetenek aynı derecede hareketli etkenlerdir. Bu bağlamda bazı yerlerin üretim söz konusu kritik faktörleri üretme, çekme ve elinde tutma konusunda neden diğerlerinden daha iyi olduğunu anlama konusunda hoşgörü belirleyici öneme sahiptir. Nitekim Florida'ya (2004) göre bazı bölgelerin teknoloji ve yeteneği çekebilmesinin temel sebebi, bu yerlerin açıklık, çeşitlilik ve hoşgörüye bağlı olmasıdır.

Hoşgörü en basit tanımıyla, farklılıklara açık olmayı ifade etmektedir. “Gerçek anlamda başarılı toplumlar, açık ve kapsayıcı olma zahmetine girenler ve insanların yaratıcı yetenekleri harekete geçirmesi en olası olan yerlerde farklılıkları tolere etmekle yetinmeyip proaktif bir şekilde kapsayıcı olanlardır.” Birbirinden farklı fikirleri ve yatırımları çekmeye çalışmak bölgesel kalkınma ve ekonomik büyüme için gereklidir. Florida, yapmış olduğu araştırmalar neticesinde, göçmenler, sanatçılar, eşcinseller, bohemler, sosyoekonomik ve ırksal entegrasyona açık olan yerler ile yüksek kalitede ekonomik büyümenin yaşandığı yerler arasında güçlü bir ilişki olduğunu bulmuştur (Florida, 2011: 80).

Farklılıklara karşı hoşgörülü olmak dört farklı mekanizma sayesinde bölgesel kaynakların daha etkin ve verimli kullanımına sebep olur. Bunlar:

- **Düşük giriş bariyerleri:** Belli yerlerde bohem ve eşcinsel nüfusun yoğunluğu, beşeri sermaye için düşük giriş bariyerlerini yansıtmaktadır. Bu yerler geniş çaplı yetenekleri cezbetme avantajına sahip olacak ve beşeri sermayenin kümelenme etkinliğini arttıracaktır.
- **Bilgi yayımları ve beşeri sermaye dışsallıkları:** Bohem ve eşcinsel nüfus, sanatsal bilgi ağı sayesinde bilginin daha etkin bir şekilde yayılmasını sağlarken beşeri sermayenin getirilerini de arttırarak ekonomik büyümenin motoru haline gelir.
- **Açıklık ve meritokrasinin sinyali:** Yaratıcı sınıf, açık fikirli, meritokrat (yönetim gücünün, yetenek ve kişilerin bireysel üstünlüğüne, liyakate dayandığı sistem) toleranslı ve kendini rahatça ifade edebildiği bölgeleri tercih etmektedir. Yani cinsel tercihten tutun farklı kültürlere, kökenlere, yaşam tarzlarına kadar çeşitliliğe açık, hoşgörülü bölgeler ön plana çıkmaktadır.
- **Kaynak hareketliliği:** Sanatçı ve eşcinsel kesimin daha yoğun olduğu yerlerde girişim faaliyetlerinin verimliliğinin yüksek olmaktadır (Florida, Mellander ve Stolarick, 2009: 15-16).

Yaratıcı insanlar genellikle çeşitliliğe, toleransa ve yeni fikirlere açık bölgeleri tercih etmektedir. Bu bağlamda çeşitliliğin yoğunlaştığı bölgelerde hızlı bilgi akışı sağlanacak ve bu durum yeniliğin, yüksek teknoloji iş oluşumunun, istihdamın ve böylece bölgesel kalkınmanın ve en nihayetinde ekonomik büyümenin sağlanmasına sebep olacaktır. Yaratıcı sınıfın bölgesel kalkınmaya katkısı şu şekilde formüle edilebilir:

5. SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, Richard Florida tarafından literatüre yeni dâhil edilmiş yaratıcı sınıfı tanımlamak ve bölgesel kalkınma ile ilişkisini ortaya koymaktır.

İkinci Dünya Savaşından bu yana dünya ekonomileri bölgesel kalkınma üzerinde birçok çalışma yapmış ve ekonomik büyümenin sağlanması için çeşitli politikalar uygulamışlardır. 20. Yüzyılın ortalarına kadar sermayenin bölgesel kalkınma üzerindeki rolü kabul edilmiş, ancak 1980'li yıllarda İçsel Büyüme Modeli ile sermayeye yeni bir bakış açısı kazandırılmıştır. Sermayenin sadece fiziki sermayeden ibaret olmadığını aynı zamanda nitelikli işgücü olarak ifade edilen beşeri sermayenin de var olduğunu ve beşeri sermayenin ekonomik büyümenin itici gücü olduğunu ileri sürmüştür. Böylece ekonominin kas gücüne dayalı sürecinin beyin gücüne dayalı sürece dönüşmesine neden olmuştur.

21. yüzyıla gelindiğinde ise dönüşen küresel dünyada insan zekâsı, bilgi ve yaratıcılık ön plana çıkmış ve yeni bir sınıf doğmuştur: Yaratıcı Sınıf. Richard Florida (2002) tarafından geliştirilen yaratıcı sınıf, içinde teknoloji, yetenek ve hoşgörüyü barındırmaktadır. Teknolojinin bölgesel kalkınma ve ekonomik büyüme üzerinde önemli bir role sahip oluşu tartışılmaz bir gerçektir ve Florida da bunu kabul etmektedir. Ancak Florida yetenek kavramını ifade eden, beşeri sermayenin bölgesel kalkınma için önemi konusunda, bu alanda çalışma yapmış iktisatçılar ile hemfikir olsa da, ölçümü konusunda onlardan ayrılmaktadır. Florida beşeri sermayenin eğitim bazlı ölçülmesinden ziyade, meslek ya da yapılan işe göre ölçülmesi gerektiğini savunmaktadır. Hoşgörü ise Florida'nın çalışmasını diğerlerinden farklı kılan önemli kavramdır. Hoşgörü, içinde çeşitlilik ve farklılığa saygıyı barındırır.

Sonuç olarak bölgesel veya ekonomik kalkınmanın sağlanması için var olması gereken temel faktör, yaratıcı sınıftır. Bir bölgenin yaratıcı sınıfı çekebilmesi için çeşitliliğe açık olması gerekmektedir. Çeşitliliğe açık olan bir bölge de eninde sonunda yetenekli insanları cezbedecek ve nihayetinde ileri teknoloji ürünler elde edebilecek, bu da bölgesel kalkınmayı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, T. (2019). *Yerel Projelerin Yerel Kalkınmadaki Rolü: SERKA Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Iğdır.
- Arslan, K. (2005). Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Bölgesel Kalkınma Ajansları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 276-278.
- Boschma, U., Fritsch, M. (2009). Creative Class and Regional Growth: Empirical Evidence from Seven European Countries. *Researchgate*, 393-397.
- Çakıcı, Y. (2019). *Kurumlar ve Ekonomik Kalkınma Arasındaki İlişki*, Yüksek Lisans Tezi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Çakmak, H.K. (2003). Kalkınma İktisadi Literatüründe Gelişme Kavramının Evrimi. *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2, 52-53.
- Çelik, G. (2015). *Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Politikaları*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Demirel, D. (2015). İngiltere’de 1990 Sonrası Bölgeselleşme Politikaları. *Dergipark*, 86-87.
- Devlet Planlama Teşkilatı, *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)*, Ankara: 2008.
- Devlet Planlama Teşkilatı, *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)*, Ankara: 2000.
- Dinler, Z. (2012). *Bölgesel İktisat & Genel Olarak ve Türkiye’de Bölgeler Arası Gelişmişlik Farklarının Ortaya Çıkışı ve Azaltılmasına Yönelik Politikalar*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Doğrul, H.G., Çelikkol M. M., Murat, N. (2016). İllerin ekonomik Gelişmişliği Üzerinde Yaratıcı Sınıfın Etkisi: Türkiye Örneği. *Business and Research Journal*, 7, 82-84.
- Doğrul, H., Çelikkol, M.M. (2017). Türkiye’de Yaratıcı Sınıfın Coğrafi Durumunu Etkileyen Faktörler Üzerinde Bir inceleme. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 54, 37-39.
- Durmaz, G. (2019). *Bölgesel Kalkınma ve Çukurova Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Dünya Gazetesi. (2013). <https://www.dunya.com/kose-yazisi/ilk-kalkinma-plani-ve-onuncusu/16782>. Erişim Tarihi: 27.12.2019.
- Erdem, Z. (2006). Sanayi İşçisi’nden Bilgi İşçisi’ne: Yeni Ekonomi’nin İşçi Tipi. *Dergipark*, 544-548.
- Erikçi, Ö. (2016). *Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Bölgesel Kalkınmaya Etkileri: Güney Marmara Kalkınma Ajansı Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Florida R., Mellander, C. (2012). The Rise of Skills: Human Capital, the Creative Class and Regional Development. *CESIS Electronic Working Paper Series*, 3-17.
- Florida R., Mellander, C., Qian, H. (2008). Creative China? The University, Human Capital and the Creative Class in Chinese Regional Development. 9-11.
- Florida, R. (1995). Toward The Learning Region. *Elsevier Science Ltd Printed in Great Britain*, 27, 527-529.
- Florida, R. (2004). *The Rise of The Creative Class*. United States of America: Basic Books.
- Florida, R. (2011). *Yaratıcı Sınıf Adres Değiştiriyor & Yetenek İçin Küresel Rekabet*. İstanbul: Mediacat.
- Florida, R., Mellander, C., Stolarick, K. (2009). Talent, Technology and Tolerance in Canadian Regional Development. 6-16.
- Gezer, B. (2019). *Yaratıcı Sınıf ve Soylulaşma İlişkisi: Yeldeğirmeni Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Günaydın, D. (2013). Türkiye’de Bölgeler Arası Gelişmişlik Farkların Giderilmesinde Kalkınma Ajansların Yeri: İzka Mali Destek Programları Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 76-77.
- Hasanoğlu, M., Aliyev, Z. (2006). Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajansları. *Sayıştay Dergisi*, 60, 82-83.
- Işık, N., Kılınç, E.C. (2011). Bölgesel Kalkınma’da Ar-Ge ve İnovasyonun Önemi: Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6, 11-12.
- Kandemir, T. (2008). Entelektüel Sermaye Kavramı ve Tarihsel Gelişimi.(Editörler: Rıza Aşıkoğlu, Mustafa Kurt, Kerim Özcan). *Entelektüel Sermaye: Kuram Gelişim ve Yeni Perspektifler*, 23-25.

- Kargı, N. (2009). Bölgesel Kalkınma Yaklaşımlarındaki Gelişmeler ve AB Perspektifi Altında Türkiye'nin Bölgesel Politika Analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 1, 21-27.
- Kıratoğlu, E. (2015). *Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Kalkınma Ajanslarının Önemi: Karacadağ Kalkınma Ajansı*, Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- Marlet, G., Weorkens, C. (2004). Skills and Creativity in a Cross-section of Dutch Cities. *Tjalling C. Koopmans Research Institute*, 4, 5-7.
- Martin-Brelot, H., Grossetti, M., Eckert, D., Gritsal, O., Kovacs, Z. (2010). The Spatial Mobility of the 'Creative Class': European Perspective. *International Journal of Urban and Regional Research*, 34, 855-857.
- Mellander C., Florida, R. (2009). Creativity, talent, and regional wages in Sweden. 638-647.
- Mercan, B. (2016). Bölgesel Ekonomi Teori/ Yaklaşımların Gelişimi ve Paradigma Değişimi. (Editörler: Zekeriya Mızrak, Birol Mercan). *Bölgesel Kalkınmada Yeni Trendler*. Konya: Çizgi Kitabevi, 9-10.
- Mıhçı, H. (2005). Kalkınma: Bir Terim Neyi Anlatır? *Ekonomik Yaklaşım*, 23, 65-68.
- Özaslan A., Ünlü H. (2015). Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Politikalarında Değişme ve Kalkınma Ajansları. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 64, 65-68.
- Paksoy, A., Aydoğdu, M. H. (2010). Bölgesel Kalkınmada Girişimciliğin Gelişmesi: GAP-GİDEM Örnekleri. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5, 116-117.
- Sevinç, H. (2011). Bölgesel Kalkınma Sorunsalı: Türkiye'de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6, 38-43.
- Sinemilloğlu, M. O. (2009). Sürdürülebilir Bölgesel Kalkınma ve Türkiye Süreci. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 246-247.
- Şimşek, M., Kadılar, C. (2011). Türkiye'de Beşeri Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 117-119.
- Taban, S. (2016). *İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller*. Bursa: Ekin yayınevi.
- Westlund, H., Calidoni, F. (2010). The Creative Class. Social Capital and Regional Development in Japan. *Urban & Regional Development Studies*, 22, 90-92.
- Zengin, E., Başkurt, M., Es, M. (2014). Yerel Yönetimler ve Yerel Kalkınma. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2, 98-102.
- Göktaş, D. (2016). Yaratıcı Sınıfın Teorisi ve Yaratıcı Sınıfın Yer Seçimi: Genel Bir Bakış. (Editörler: Zekeriya Mızrak, Birol Mercan). *Bölgesel Kalkınmada Yeni Trendler*. Konya: Çizgi Kitabevi, 207-218.
- Ünverdi, N. K. (2016). Yaratıcı Ekonomi, Yaratıcı Endüstriler ve Yaratıcı Kentler. (Editörler: Zekeriya Mızrak, Birol Mercan). *Bölgesel Kalkınmada Yeni Trendler*. Konya: Çizgi Kitabevi, 222-226.